

GÜRCİSTAN'DA RUS İDARESİNİN YERLEŞMESİ (1800-1850)

Dr. Hayri ÇAPRAZ*

Özet

19. yüzyılın başında Kafkasya'ya yerleşme politikası izleyen Rusya, 1801 - 1812 yılları arasında Gürcü krallıklarını ve prensliklerini imparatorluk sınırlarına dahil etmiştir. Rusya, Gürcistan bölgesindeki hakimiyetini devamlı hale getirmek için, bölgede hızla idari reformlara başlamıştır. 1800-1830 yılları arasında Gürcü kralları ve prensleri birer birer idareden uzaklaştırılarak, yerlerine Rus üst düzey askerlerden görevliler atanmıştır. İda-re'nin en üst noktasından başlayan bu reformlar, daha sonra tüm devlet kurumlarına yayılmıştır. Rusya imparatorluğunun bir parçası olması için, Rus guberniyalarında uygulanan idari ve adli kanunlar Gürcistan'da yavaş yavaş uygulamaya sokulmuştur. 1800-1850 arasında yaptığı idari reformlarla Rusya, 19. yüzyılın ilk yarısının sonunda, Gürcistan devletini imparatorluğun sıradan bir eyaleti haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasal Hükümet, Mihail S. Vorontsov, Guberniya, Mengrelia, İmereti, Guria

GİRİŞ

IV. İvan'ın Çarlığı zamanında (1547-1584), Ruslar Güney'e doğru yayılmaya başlamışlardır. 1552 yılında Kazan'ı alan IV. İvan, Rusya'nın sınırlarını Kafkasya'ya kadar genişletmiştir. I. Petro zamanında (1696-1724) da Kafkasya'nın Dağıstan ve Azerbaycan taraflarına seferler düzenlenmiştir. Bu seferler sonucunda başarılı sonuçlar alınmışsa da, Ruslar Kafkasya'da tutunamamışlardır.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü

Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ve Kırım'ın ilhakı (1783), Rusların, Karadeniz'in kuzeyinde güçlü bir konuma gelmelerini sağlamıştır. Bundan sonra Ruslar, askeri ve politik ilgilerini Karadeniz'in doğusunda (Kafkasya'da) ve batısında (Balkanlar'da) yoğunlaştırmışlardır.

1783 yılında Rus Çarıçesi II. Katerina, yayınladığı bir fermanla, Gürcistan'ı himayesi altına aldığını resmen ilan etmiştir. Böylece, Güney Kafkasya'daki diplomatik gelişmelerde, Ruslar olaylara doğrudan müdahale etme imkanı bulmuşlardır. Gürcüler ve Ruslar arasındaki diplomatik ve askeri ilişkiler, Rusların Güney Kafkasya'ya nüfuz etmesinde büyük rol oynamıştır.

XIX. yüzyıla girerken, gerek dış baskılar, gerekse iç karışıklıklar dolayısıyla Gürcistan zor duruma düşmüştür. XII. Georgi'nin ölümü ile (1800) onun oğulları ve kardeşleri arasında taht mücadeleleri başlamıştır. Taht varislerinin her biri Rusya, İran, Osmanlı İmparatorluğu gibi dış güçlerden birinin desteğini alarak, ülkesinde kendi iktidarını kurmaya çalışmıştır. Mevcut karışık politik ortamda, bölgedeki politik ve askeri gücünün tehlikeye düşeceğini gören Rusya, kendisine taraftar olan krallık ailesi mensuplarının ve soylularının desteğini alarak, 1801 yılında başkenti Tiflis olan Gürcistan'ın Çarlık Rusyası'na katıldığını ilan etmiştir.

1801 yılı, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya politikasında bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Ruslar, Doğu Gürcistan'ı (Tiflis) ve diğer Gürcü bölgeleri olan, *İmereti (Açıkbaş) Krallığını, Megreli ve Guri Prenslüklerini* kısa sürede ilhak etmiştir. Hakimiyet altına alınan bölgelerde, Rusya, yeni idare sistemi kurarak, yeni idareciler atamıştır. Böylece, Güney Kafkasya'da, kesintilerle de olsa, yaklaşık iki yüz yıl sürecek Rus hakimiyet süreci başlamıştır. Rusların, Gürcistan'da, hatta tüm Güney Kafkasya'da yerleşmesinde ve uzun süre kalmalarında (1990'lara kadar), şüphesiz, o bölgede kurmuş oldukları idare sisteminin büyük rolü olmuştur. Bu makalede, XIX. yüzyılın ilk yarısında, Gürcistan bölgesinde Rusların kurmuş olduğu idare sistemi incelenmektedir.

Gürcistan'da Rus İdaresinin Kurulması

1801 yılında Gürcistan'ın imparatorluğa katıldığının ilan edilmesinden hemen sonra, Ruslar idari reformlara başlamışlardır. Yeni idari yapının uygulamaya konulması için, Çar I. Aleksandr, general Knorring'i tayin etmiştir. Knorring, Kafkasya Orduları Başkomutanı - Genel Vali statüsüyle, Gürcistan başta olmak üzere, Kafkasya'nın güneyinde-ki ve kuzeyindeki tüm bölgelerin askeri ve idari en yüksek yetkilisi olarak atanmıştır.¹

¹ Reskript ot 12 sentebra 1801 g., *Akti, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey*, Tom 1, No: 548, Tiflis 1866, s. 434.

Rus Çar'ı I. Aleksandr 12 Eylül 1801 tarihinde Knorring'e yazdığı talimatnamede, yeni bölgede kurulmak istenen idari yapıda öncelikle dikkat edeceği hususların altını çiziyordu:

- a) Sivil idarenin kurulmasından sonra bir ruhban okulunun açılarak, dinsizlerin Hıristiyanlaştırılması,
- b) Gürcistan bölgesinde yaşayanların eski hak ve imtiyazlarının korunması,
- c) Daha önce, Gürcü krallık sarayına ait olan Devlet bütçesi gelirlerinin ordunun ihtiyacı olan buğday, zahire veya para şeklinde alınması,
- d) Ülkenin tüm tarım imkanlarının araştırılıp incelenerek, üretim, dolayısıyla gelir imkanlarının artırılması,
- e) Gürcistan'ın dağlık kısmı halklarına özel bir ilgi gösterilmesi,
- f) Gürcistan'da bulunan Rus askerlerinin ihtiyaçlarının bütçeye ve yerel halka zarar vermeyecek hale getirilmesi,
- g) Komşu bölgedeki grupları Rusya tarafına çekmek,
- h) Her türlü iltifatlarla Ermenilerin ilgisinin çekilmesi ve Ermeni manastırı Eçmiyazin'in koruyuculuğunun üstlenilmesi,
- i) Bölgede yapılan reformlardan halkın fazla etkilenmemesini ve toplumda bir huzursuzluğa yol açmaması istenmektedir.²

Talimatnameden anlaşılan, ekonomik yönden kendi-kendine yetebilen ve Rus askerlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede bir ekonomik yapının bölgede kurulması Rus Çar'ı tarafından arzulamaktadır. Bölgede Rus idaresine karşı sempati uyandırılması için tedbirler alınması da emredilmiştir.

1801 yılında, Gürcistan'ın idaresi için, Tiflis'te "*Gürcistan Yüksek Meclis Hükümeti*" kurulmuştur. Meclisin başkanı, aynı zamanda, tüm Kafkasya bölgesinden sorumlu Genel Vali statüsünde ve Rusya'nın Kafkasya Orduları Başkomutanıydı.³ *Meclis Hükümeti*'nin üyeleri, Kafkasya Orduları Başkomutanı, Yürütme Organı Başkanı, Yargı Başkanı, Maliye sorumlusu, Tarım işleri sorumlusu ve yöneticilere yardımcı olmak üzere atanmış danışmanlardan oluşmuştur.⁴

Yürütme organının başkanı, Rusya'nın Kafkas Orduları Başkomutanı'ndan sonra Gürcistan'da ikinci yetkili kişi idi. Kendisine, bir Gürcü prensi, bir de Rus memuru (subay) olmak üzere iki danışman tayin edilmiştir. Maliye ve Tarım

² a.g.e., s.434-436.

³ "Postanovlenie vnutrennego v Gruzii upravleniya. Visočayşe utverjdennoe v 12 sentebra 1801 goda v Moskve", *Akti, sobrannie Kavkazkoy Arheografičeskoj Komissiyey*, Tom I, No. 550, Tiflis 1866, s.437-438.

⁴ Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze, Tom XII, Tiflis 1901, s.486.

işlerinin başına bir Rus memur atanırken, ona yardımcı olmak üzere Gürcü prenslerinden 4 de danışman atanmıştır.⁵ 1805 yılından itibaren, Rus subaylarından olmak üzere, bir danışman daha tayin edilerek danışman sayısı 5'e çıkarılmıştır.⁶ Yargı organının başına yine bir Rus tayin edilip, yardımcıları Gürcü prenslerinden atanmıştır. Mahkemelerde ve polis sorgulamalarında, Rus memurların ve o bölgedeki Gürcü soyluların (dvoryanlar)⁷ hazır bulunmalarına karar verilmiştir. *Gürcistan Yüksek Meclis Hükümeti* ise, tüm önemli konuların ve temyiz edilen davaların görüşüldüğü en yüksek merci olmuştur. Sadece, idam cezaları ve soyluların haklarından mahrum edilmesi ise, Başkomutan'ın raporu doğrultusunda, Petersburg'da - Senato'da karara bağlanacaktır.⁸

Mahkemeler, idari ve adli olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İdari mahkemelerde Gürcü örf-adetleri ve Gürcü kralı VI. Vahtang'ın (1703-1724) kanunnameleri uygulamaya konulmuştur. Bu kanunlarda bir yetersizlik olduğu takdirde, Rusya imparatorluğunda uygulanan kanunlara başvurulacaktır.⁹ Adli mahkemelerde ise, tüm imparatorlukta uygulanan kanunlar uygulanacaktır. Gürcistan'da bulunan Gürcüler dışındaki halklar da Gürcüler gibi, idari konularda kendi yerel kanunlarına tabi olurlarken, adli konularda tüm Rusya'da uygulanan kanunlara tabi olacaklardı.¹⁰

Gürcistan bölgesi idari olarak 5 bölgeye, bölgelerde, bir nevi ilçeleri andıran, Uezd'lere¹¹ ayrılıyordu. Her Uezd'in başına, Rus subaylarından olmak üzere kapitan-ispravnik¹² atanıyordu. Her şehirde Polis ve Adliye teşkilatı yeniden düzenleniyordu. Kapitan-ispravnik ünvanıyla atanan Rus subayı, aynı zamanda

⁵ "İstoriçeskiy oçerk i rasprostraneniya i ustroystva russkogo vladicestva pod Kavkazom i v Zakavkaze, *Kavkaz*, No:34, Yıl:1850, s.134.

⁶ "Roport Vsileva generalu Tomosovu ot 24 yanvara 1810", *Akti, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey*, Tom VI, No:19, Tiflis 1870, c.19

⁷ Dvoryan (дворян):Yüksek idare sınıfından olan. Devlet kurumlarında veya orduda yüksek mevkilerde görev yapan ve önemli miktarda toprak sahibi olan kişi. *Slovar istoriçeskih terminov*, S. Peterburg 1998, s.60-61.

⁸ "Postanovlenie vnutrennogo v Gruzii upravleniya. Vısoçayşe utverjdennoe v 12 sentebra 1801 goda v Moskve", *Akti, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey*, No:550, Tiflis 1866, s.437-438.

⁹ a.g.e. *Arhiv Vneşney Politiki Rossii*, Fond: Aziatskiy Departament, opis: 729/2, otdel: Az. -2, Delo:380 Reg-lament Bnutriadministrativnoe upravlenie Gruzıey, s.8.

¹⁰ *Arhiv Vneşney Politiki Rossii*, Fond: Aziatskiy Departament, opis: 729/2, otdel: Az. -2, Delo:380 Reglament Bnutriadministrativnoe upravlenie Gruzıey, s.8.

¹¹ Uezd: şehir anlamına gelen Uezd, Çarlık Rusyası zamanında alt derecedeki taşra idare teşkilatıdır. İdari, Adli ve Mali kurumların en alt birimleri uezdlerde bulunmaktadır. *Slovar istoriçeskih terminov*, S. Peterburg 1998, s.377.

¹² Kapitan-ispravnik: Çarlık Rusyası zamanında uezd'lerdeki (küçük şehirlerdeki) polis teşkilatının şefi, *Slovar istoriçeskih terminov*, S. Peterburg 1998, s.93.

polis teşkilatının da başıydı. Ona yardımcı olarak Gürcü iki soylu atanıyordu. Yargının başına yine bir Rus memur ve yardımcı olarak da iki tane gürcü danışman (msadjuli) tayin ediliyordu.¹³ Bu bölgede yaşayan yabancı toplulukların başına ise, Mourava unvanını taşıyan eski yöneticiler tayin ediliyordu. Mourovalar'a danışman olarak da Rus memurlar atanıyordu.¹⁴

Gürcistan'da yapılan idari reformlara bakıldığında, sivil ve askeri yönetim Kafkasya'daki Rus ordusunun idaresi altına geçmiştir. Açık olarak görülüyor ki, Rus hükümeti, hem askeri kontrolü sağlamak, hem de gerekli idari reformları hızla gerçekleştirmek amacıyla, üst makamlara Rus subaylarından atamalar yapmıştır.

Megreli, İmereti ve Guri Bölgelerinde Rus İdare Yapısının Kurulması

Gürcistan'ın ilhakından sonra, bu krallığa komşu olan *Megreli prensliği* 1803 yılında, *Guri prensliği* ve *İmereti krallığı* ise, 1804 yılında Rus Kafkas Ordularının kontrolüne geçmiştir.¹⁵

Megreli, *İmereti* ve *Guri* bölgeleri, Tiflis'teki Gürcü bölgesinden farklı olarak, Rusya hakimiyetine girdikleri sırada, halen halkı üzerinde nüfuz sahibi olan kendi kralına (yada prensine) sahiptiler. Halbuki, Gürcistan'da ise herkes tarafından kabul edilen ortak bir kral yoktu. Taht varisleri arasında mücadele vardı.

1801 yılında ilhak ettiği Gürcistan bölgesinde (Doğu Gürcistan) idarenin kurulması sırasında yapılan hataları tekrar yapmak istemeyen Rusya, yeni Gürcü bölgelerinde daha temkinli davranmıştır. *İmereti*, *Megreli* ve *Guri*'de yerel iktidar sahibi kral veya prensi yerinde bırakarak, onlar aracılığı ile istenilen reformları gerçekleştirmeyi planlamıştır. Kral ve prensler doğrudan Rusya'nın Kafkasya Orduları Başkomutanı'na bağlanmışlardır.¹⁶ Ancak, İmereti Kralı (Çar) ve Guri prensi (knez), Rusya'nın bölgede yaptığı reformlara ve uyguladığı politikaya muhalif davranmaları dolayısıyla iktidarda uzun süre kalamamışlardır. Rusya tarafından, *İmereti*, *Guri* ve *Megreli* Geçici hükümetleri kurulmuştur.¹⁷

Geçici Hükümetlerin idari yapısı, Gürcistan'da olduğu gibi şekillenmişti. Meclis Hükümeti, Yürütme, Maliye ve Yargı şeklinde organlardan oluşuyordu. Başkanları

¹³ *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s. 32.; Haçaprudze, *K istorii Gruzii XIX veka*, Tbilisi 1950, s.57.

¹⁴ "Postanovlenie vnutenennogo v Gruzii upravleniya. Vısoçayşe utverjdennoe v 12 sentebra 1801 goda v Moskve", *Akti, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey*, No:550, Tiflis 1866, s.437-438.

¹⁵ A.G. Pirtskalaşvili, "İmeretiya i Guriya", *Materialı po istorii Gruzii i Kavkaza, Vıpusk I, Akademiya Nauk Gruzinskij SSR*, Tbilisi 1942, s.44.

¹⁶ (<http://rus-sky.org/history/library/documents.htm>)

¹⁷ (<http://rus-sky.org/history/library/documents.htm>); *Zapıska A.P. Ermolova 1798-1826*, Moskva 1991, s.273.; *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s.260.

Rus memurlarından, yardımcılarını ise, ilgili bölgenin prenslerinden atanmıştır.¹⁸ Yargıdaki uygulamaya gelince, Gürcistan'da olduğu gibi, adli meselelerde Çarlık Rusyasında geçerli kanunlar, idari meselelerde ise, kral VI. Vahtang'ın kanunları ve örf-adetler uygulanacaktır.¹⁹

İmereti, Megreli ve Guri bölgelerinde *Geçici Hükümetlerin* kurulmasına rağmen, bölgedeki işler daha çok Rus subayları arasından hükümetin başına atanmış olan askeri idareciler tarafından yürütülmüştür.²⁰ Bu *Geçici Hükümetler*, tüm Güney Kafkasya bölgesi için yapılan genel idari reformlara kadar, yani 10 Nisan 1840 yılına kadar, köklü değişikliklere uğramadan devam etmiştir.²¹

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Rusya'nın Gürcü bölgelerinde uyguladığı idari reformlara bakıldığında, Gürcistan bölgesinin özel bir öneme sahip olduğu görülmektedir. *İmereti, Megreli ve Guri* bölgelerinde Geçici Hükümetler kurulurken, Gürcistan'da, "*Gürcistan Yüksek Meclis Hükümeti*" kurulmuştur. Bu meclisinin başkanı ve üyeleri, aynı zamanda Rusya'nın tüm Kafkasya'da kurduğu idare teşkilatının da en yüksek memurlarıdır. Gürcistan bölgesi Rusya açısından stratejik öneme de sahiptir. Bölgenin başşehri Tiflis, Rus ordularının Güney Kafkasya'daki merkezidir. İmereti, Megreli ve Guri'de kurulan Geçici Hükümetler ise Rus ve bölgenin yerel yöneticilerinden oluşmakla birlikte idari olarak, Gürcistan Yüksek Meclisi'nin de başkanı sıfatına sahip olan Kafkasya bölgesi Genel Vali'sine bağlıydılar. Sonuç itibarıyla, şemadaki gibi bir idari yapı kurulmuştur: (Bkz. Şekil 1).

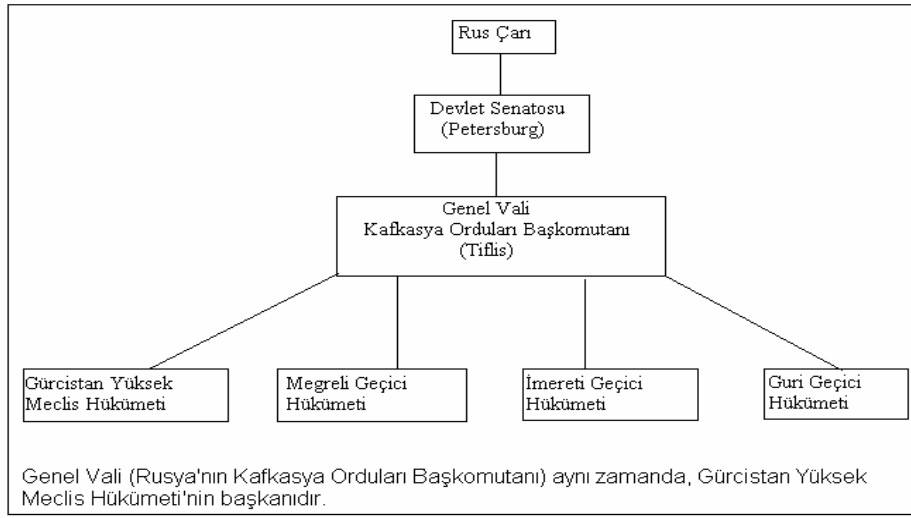
¹⁸ *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*, sobranie pervoe, Tom 31, S.Peterburg 1830, s.615-616.

¹⁹ *Arhiv Vneşney Politiki Rossii*, Fond: 161/4 (Dela Aziatskogo Departamenta), opis: 729/2, otdel: Az. - 2, Delo:380 Reglament Bnutriadministrativnoe upravlenie Gruzıey, s.7.

²⁰ a.g.e., s.7.

²¹ *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s.96.

Şekil 1

Rus Yönetiminin Yerleşmesi Sırasında Ortaya Çıkan Problemler

Gürcistan, İmereti krallıkları ve Megreli, Guri prensliklerinde atamaların yapılp, reformların uygulanmaya konulması ile beraber, yeni yönetim ile Gürcü krallık ailesi ve halkı arasında ciddi problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan başlıcalarını, idare sisteminde yeni memurların tayin ve yetkilendirilmesi hususu, Rus ve yerli halk arasındaki ortak dil yokluğu, yargıda yeni kanunların uygulanmasıyla ortaya çıkan meseleler oluşturmuştur.

a) Siyasi İdarede Yetki Paylaşımı Problemi

Gürcistan merkezi yönetiminde, Rusya'nın yapmış olduğu reformlardan, Gürcü krallık ailesi mensupları rahatsız olmuşlardır. Bazı prensler, Rusların bölgeden

çıkarılıp, yeniden Gürcü krallığını kurmaya çalışmışlardır.²² Bu nedenle, Rus yöneticileri, Gürcistan'da yerleştirilmek istenen yeni idari yapının kurulmasında, Gürcü krallık ailesi mensuplarını engel olarak görüyorlardı. Gürcü krallık ailesinin Tiflis'ten Rusya'ya göç ettirilmesine karar verildi.²³ Bu kararın uygulanmasına karşı çıkan kraliçe Mariam, kendisini zorla göç ettirmek isteyen Rus general Lazerev'i öldürmüştür. Bu olaydan sonra, kraliçe Voronej'e - Rusya'ya- gönderilerek, bir manastıra kapatılmıştır. Krallığın diğer üyeleri de 1805 yılına kadar Tiflis'ten uzaklaştırılarak, bir kısmı Moskova'ya yerleştirilmiş ve kendilerine maaş bağlanmıştır.²⁴ Gürcü krallık ailesi mensuplarının Tiflis'ten uzaklaştırılmalarıyla, Rusya, bölgede yapmak istediği reformlara engel teşkil edebilecek önemli bir politik gücü ortadan kaldırmıştır.

Gürcistan Krallığında siyasi iktidarın yetki paylaşımı konusunda yaşanan problemler İmereti Krallığında da ortaya çıkmıştır. İmereti Kralı II. Solomon, Rusya'nın bölgede yaptığı reformların kendi iktidarını sınırlandırması ve hatta tehdit etmeye başlamasıyla, Rusya'ya karşı içeriden ve dışarıdan destek aramaya başladı. İmeret Krallığı, eskiden beri Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkilerde bulunuyordu. Hatta, Rusların İmeret Krallığını hakimiyet altına aldıkları sırada bile, bir kısım yerli soylular, Ruslara karşı kendilerini savunmak için Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girmenin daha uygun olacağını belirtmişlerdir. Rus iktidarının yerleşmeye başlaması ile, başta II. Solomon olmak üzere, İmeret soyluları, Osmanlı İmparatorluğu'nun paşaları ile (Ahıska, Trabzon) yakın temasa geçmişlerdir.²⁵ Bu olaylar, II. Solomon ve Rus yöneticilerinin aralarını gerginleştirmiştir. 1810 yılında, Çar I. Aleksandr, Kafkasya bölgesinden sorumlu Genel Vali Graf Gudoviç'e, II. Solomon'un tüm ailesiyle birlikte Rusya'ya göç ettirilmesini emretti. Rusya'ya göç etmek istemeyen II. Solomon, aynı yıl ülkesini terk etmek zorunda kalarak, Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı.²⁶ II. Solomon'un kaçmasından sonra Rusya, İmereti krallık idare yapısında büyük değişikliklere gitmedi. Krallık Meclisi (Divan),

²² Vısoçayşiy reskript k kn. Tsitsianovu ot 8 sentabra 1802 g., *Aktı, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey*, Tom II, No. 1, s. 4.; *Arhiv Vneşney Politiki Rossii*, Fon. 110, Snoşenia Rossii s Gruzıey, opis 7, delo 135a, s.9, 9 ob., ayrıca bkz. Delo 127, s.217, 217 ob.

²³ Vısoçayşiy reskript ..., *Aktı, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey*, Tom II, No. 1, s.4.; *Arhiv Vneşney Politiki Rossii*, Fon 110, Snoşenia Rossii s Gruzıey, opis 7, delo 135a, s.9, 9 ob.,

²⁴ *Çerki istorii Gruzii*, T. V, Tbilisi 1990, s.40.

²⁵ N.B. Maharadze, "Vosstanie v İmeretii 1819-1820", *Materialı po istorii Gruzii i Kavkaza, Akademiya Nauk Gruzinskiy SSR*, vipusk 3, 1942. s. 24.

²⁶ *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s.. 65,66., N.B. Maharadze, "Vosstanie v İmeretii 1819-1820, *Materialı po istorii Gruzii i Kavkaza, Akademiya Nauk Gruzinskiy SSR*, vipusk 3, 1942., s.24

yöneticiler yerlerinde bırakıldı.²⁷ Sadece, bölgenin idaresi için, Rus askerlerden bir subay atanmıştı. Ancak, aynı yıl içinde bölgede Rus yönetimine karşı çıkan isyan, Ruslarda, idarenin yerli prenslere, mourovalar'a, soylulara bırakılmayacağı kanaati uyandırdı.²⁸ Nitekim, 19 Nisan 1811 yılında Rusya tarafından *Geçici İmereti Hükümeti* kurulmuş ve böylece bölgenin kontrolünün Rus yöneticilerin eline geçmesi sağlanmıştır.²⁹

Rus yönetimi ile yerel iktidar arasında yetki çatışmasının görüldüğü prensliklerden birisi de, Guri Prensliği olmuştur. 1828 yılında Guri prensesi Sofi yönetimden tasfiye edilerek, Rus yöneticilerin kontrolünde Geçici Guri Hükümetinin kurulması ile mesele çözülmüştür.

Gürcü bölgelerinde, Geçici Hükümetlerin kurulmasından sonra da, Gürcistan krallığını kurmak için, Gürcü krallık ailesinden bazı prensler zaman zaman gizli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak, başarılı olamamışlardır.³⁰

b) Mouravalarnın Tasfiyesi Problemi

Rus yönetiminin bölgede yerleşmesinde diğer bir engeli ise Mouravalık kurumu ve onun başındaki Mouravalılar teşkil etmiştir. Mouravalılar, kasaba ve nahiyelerin idaresinden sorumlu kişilerdir. Bu kişiler gelirlerini sorumlu oldukları bölgenin vergilerinden sağlamaktadırlar.

Mouravalıların tasfiyesi için, Kafkasya bölgesi Genel Valisi Tsitsianov zamanında (1803-1806), onların yerine yeni Rus yöneticiler (Kapitan-ispravnik'ler) atanmıştır.³¹ Ancak, Mouravalılar yeni uygulamayı kabul etmemişlerdir. Mouravalıların zorla görevden alınması ise, halkın bazı kesimlerinde Rus yönetimine karşı oluşmaya başlayan hoşnutsuzluk yüzünden oldukça zor görünüyordu. Çünkü Mouravalık görevine atanılanlar, ya Gürcü krallık ailesi ile bağı olan kişiler, ya da halkın üzerinde nüfuz sahibi olan ve bölgenin önde gelen soylularındandı. Bu nedenle, Mouravalılığın bir anda lağvedilmesi, Rus yönetimini zor duruma düşürebilir, onu yerel halkla karşı karşıya getirebilirdi. Mourava ve Kapitan-ispravnik kargaşasını önlemek için, Genel Vali Tsitsianov zamanında, her türlü şikayet ve suiistimal zuhurunda Mourava'nın görevden alınması ve yerine hiç kimsenin tayin edilmemesi

²⁷ *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s.67.

²⁸ a.g.e., s.71.

²⁹ *Zapiska A.P. Ermolova 1798-1826*, Moskva 1991, s. 273.; *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoj imperii*, sobranie pervoe, Tom 31, S.Peterburg 1830, s.615-616.

³⁰ *Otdel Rukopisey, Rossiyskaya Natsionalnaya Biblioteka*, Arhiv V.V. Stasova, Fond: 738, Delo:28, "Zagovor v Gruzii 1832 g.", listi (varaklar) 25-42.

³¹ *Oçerki istorii Gruzii*, Tom. V, Tbilisi 1990, s.40.

kararlaştırıldı. 24 Ocak 1804 yılında bu karar onaylandı.³² Bu tarihten itibaren Mouravalar, bölgedeki olayların gelişim şekline bağlı olarak görevlerinden yavaş yavaş tasfiye edilmiştir.

c) Dil ve Kültür Farklılığı Problemi

Rus yönetiminin Gürcü bölgelerine yerleşmesi sırasında, halk ile yönetim arasında problemlerin çıkmasında rol oynayan önemli sebeplerden birisini de, taraflar arasındaki dil anlaşmazlığı teşkil etmiştir. Gürcü halkı ve Rus yöneticilerinin birbirini anlayacağı ortak bir dil yoktu. Tercüman sayısı ise oldukça yetersizdi. Gürcü memurları, Rus dilini anlayamadıklarından, olayların çözümüne katkıda bulunamamışlardır. Bir çok belgeyi içeriğini anlamadan imzalamak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de, idari işlerin yapılmasında yerel kanunlar göz önünde bulundurulamamıştır.³³ Gerek dil problemini çözmek, gerekse yerli halkın yeni sisteme dahil olmasını sağlamak amacıyla, General Tsitsianov zamanında, yerli soyluların çocuklarına Rus askeri okullarına girme hakkı tanınmıştır.³⁴ 1802 yılında Tiflis'te orta öğrenim yapacak 2 askeri okul açılmıştır. Bu okullarda Gürcü ve Rusça dilleri öğretilmeye başlanmıştır.³⁵ Ayrıca, 1803 yılından itibaren bölgenin yerli halkından öğrenciler, Moskova Üniversitesine gönderilmeye başlanmıştır.³⁶ Böylece, idari yapıdaki asker-memur kadrosunun daha bilinçli olması, her iki kültürü ve sistemi iyi tanıyan kişiler yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Ancak, dil konusundaki meselenin çözümü uzun zaman almıştır. Güney Kafkasya bölgesinde görev yapan Rus ordusu mensuplarından Vasilev'in, Kafkasya Orduları Başkomutanı General Tormasov'a verdiği 24 ocak 1810 tarihli raporunda, dil meselesinden dolayı doğan problemlerin altını çizmektedir. Vasilev raporunda, "*Rus bir idarecinin başkanlığında dört tane Gürcü danışman olmasına rağmen, Rus kanunlarını ve dilini bilmemeleri dolayısıyla, bunlardan hiçbirisine ne guberniyalarda, ne de hazine ile ilgili konularda görev verilmemiştir. Bütün işler baştaki Rus idarecisi ve diğer Rus memurların raporlarına göre yürütülmüştür*" diye ifade etmektedir.³⁷

³² Haçaprudze, *K istorii Gruzii XIX veka*, Tbilisi 1950, s.68.

³³ S. Esadze, *İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom*, Tiflis 1907. s.56-57.

³⁴ a.g.e., s.60.

³⁵ Evetskiy Orest, *Statistiçeskoe Opisanie Zakavkazkogo Kraya*, S. Petersburg 1835, s.94.

³⁶ A.C. Gotagova, *Pravitelstvennaya politika i narodnoe obrazovanie na Kavkaze v XIX veke*, Moskva, 1993, s.15.

³⁷ Raport Vsileva generalu Tormasovu ot 24 yanvary 1810, *Akti, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoy Komissiyey*, T. IV, No 19, s.19.

d) Yargıda Kanunların Uygulanması ile İlgili Problemler

Gürcü halkı ile yönetimin arasının açılmasında rol oynayan diğer bir önemli unsur da, yargıdaki uygulamalardan kaynaklanmıştır. Ancak, yargıdaki problemlerin çıkışında, sadece yargı ile ilgili yeni reformların uygulanması değil, dil anlaşmazlığı konusu da etkili olmuştur. Tarafların birbirini anlamaması, özellikle mahkemelerdeki yargılama sırasında ciddi problemlerle karşılaşılmasına sebep olmuştur. İdarede görevli Rus memurlar (daha çok asker menşeli) halkın dilini bilmedikleri gibi, örf ve adetlerini de tanımamaktadırlar. Ayrıca, eskiden beri Gürcistan bölgesinde uygulanmakta olan kral VI. Vahtang'ın kanunlarına yabancıdırlar. Kafkasya bölgesi Genel Valisi ve Kafkasya Orduları Başkomutanı General Tsitsianov, Petersburg'a verdiği raporunda mevcut durumu daha açık ortaya koymaktadır. Tsitsianov, "onlar için her şey yeni, bizim için her şey acayip. Hakim ve arzuhalci birbirini anlamıyor ve her iki tarafta memnun ayrılmıyor" diye yazmaktadır.³⁸

Gürcü memurların yargı işlerine yeterince müdahil olamaması, mevcut gerginliği daha da artırmıştır. Gerginliğin artmasında rol oynayan diğer bir unsurda davaların çözüm şeklinden kaynaklanmıştır. Yeni idari yapıda davaların ilgili makamlara havalesi, ve hatta ihtiyaç duyulduğunda bir mahkemeden daha üst mahkemelere gönderilmesi, hızlı karar alınmasını engellemiştir. Eskiden beri hızlı şekilde olayların çözülmesine alışkın olan halk, bu yeni uygulamalardan hoşnut kalmamıştır. Bu nedenle halk şikayetlerinin neticesini mahkemelerde değil, bölgenin yöneticilerinde aramaya başlamıştır.³⁹ Ayrıca, mahkemelerde kanunların yerli adetlere göre uygulanmasını, hırsızların VI. Vahtang'ın kanunlarına göre yargılanmasını istemişlerdir.⁴⁰

Rus hükümeti, yargıdaki problemleri çözmek ve bölgede sükuneti sağlamak için, yerel kanunları oluşturan Kral VI. Vahtang'ın kanunlarının Gürcüce'den Rusça'ya çevrilmesine karar verdi. Bu kararın yerine getirilmesi için, 1809 yılında, Kafkasya bölgesinden sorumlu Genel Vali General Gudoviç görevlendirildi. Ayrıca, buna ek olarak, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren (VI. Vahtang'dan itibaren) Gürcü bölgelerinde meydana gelen değişiklikler tespit edilerek, örf-adetlerin belirlendiği bir çalışma da istenmiştir. Çalışmalar 1810 yılında tamamlanmıştır. Bu çalışmalar

³⁸ *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s.65; S. Esadze, *İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom*, Tiflis 1907, s.58.

³⁹ S. Esadze, *İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom*, Tiflis 1907, s.56-57.

⁴⁰ *Utverjdenie Russkogo vladıçestva na Kavkaze*, Tom XII, Tiflis 1901, s.52-53; S. Esadze, *İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom*, Tiflis 1907, s.61.

dışında, Vahtang'ın kanunlarının bir çevirisi de, Gürcü prensi Mirvan tarafından yapılmıştır. İncelemeler sonucu, iki çalışma arasında büyük farklılıklar tespit edilmiştir. Bunun sonucunda, VI. Vahtang'ın kanunları uygulanamamıştır. Bu nedenle de, 1808 yılından itibaren Senato'da beklemekte olan Gürcistan ile ilgili davalar çözümsüz kalmıştır.⁴¹

Kafkasya Genel Valisi Aleksey Petroviç Yermolov zamanında (1817-1827) Kral VI. Vahtang'ın kanunlarının çevirisi için yeniden çalışmalar yapılmıştır. Prens Palavondov ve Gürcistan Guberniyası'nda görevli memur Hoven, VI. Vahtang'ın kanunlarının yeni çevirisini yapmışlardır. Çeviri, Bakanlar Kurulu'nda (Kabinet Ministrov) kabul edilmiştir. Ancak, Çarlık Senatosu, Vanhtang'ın kanunlarının Gürcistan için eski olduğu ve ihtiyaçları karşılamayacağı gerekçesi ile yeni çeviriyi kabul etmemiştir.⁴²

VI. Vahtang'ın kanunlarının Gürcistan'ta uygulanmasının ne derece mümkün olup-olmadığının incelenmesi için Kafkasya Orduları Başkomutanı- Çar Naibi (Namestnik) Vorontsov zamanında (1844-1854) tekrar çalışmalar yapılmıştır. Hatta bu dönemde, ilgili davalarda ve hukuki konularda VI. Vahtang'ın kanunları uygulanmıştır.⁴³ Yine de çalışmalar sonucunda olumlu bir netice alınamamış ve 20 Ekim 1859 tarihinde alınan kararla, Kral VI. Vahtang'ın kanunlarının uygulanması tamamen durdurularak, kesin olarak kaldırılmasına karar verilmiştir. Bundan sonra tüm Rusya'da geçerli kanunlar uygulanmıştır.⁴⁴

Gürcistan Yüksek Genel Meclis Hükümeti ve Geçici Hükümetlerin Tasfiyesi

1828 yılında İran ile Türkmençay Antlaşmasını, 1829 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Edirne Antlaşması'nı imzalayan Rusya, Güney Kafkasya'da yeni bölgeleri sınırlarına dahil ettiği gibi, bölgedeki nüfuzunu artırmıştı. Bu nedenle Rusya, bölgede yeni idari şekillenmeye ihtiyaç duydu. Ayrıca, 1801 yılından beri şekillenen idari yapıda değişiklikler yapılması gerektiği, bölge Genel Valileri tarafından da belirtilmekteydi. 24 Nisan 1830 tarihli raporunda Genel Vali İvan Feodoroviç Paskeviç (1827-1830), mevcut idare sisteminde bir bütünlük oluşturacak, ne bir idare sistemi, ne bir kanun uygulaması, ne de bir maliye sistemi olduğundan bahsetmiştir. Her yerde Rus idare sistemi ile Gürcü ve Müslümanların idare anlayışının beraber olarak uygulanmaya konulduğu acayip bir yapının mevcut olduğunun altını çizmiştir. Genel Vali Paskeviç, Güney Kafkasya'da sivil idare yapısının kurulmasını, imparatorluk guberniyalarındaki sistemin aynısının

⁴¹ a.g.e., s.55.

⁴² a.g.e., s.102.

⁴³ a.g.e., s.426-453.

⁴⁴ a.g.e., s.390-391.

uygulanmasını önermiştir.⁴⁵ Hatta, o gün için kabul görmese de, Paskeviç bölge ile ilgili projeler sunmuştur.

Çarlık Rusyası, bölgedeki idari yapının yeniden düzenlenmesi için çalışmalar başlatmıştır. 1840 yılına kadar bu konuda çeşitli raporlar ve projeler sunulmuştur. Nihayet 1840 yılında idari reform yapılarak yeni bir yapı kurulmuştur. 1 Ocak 1841 yılında uygulamaya konulan yeni düzenleme ile, Gürcü krallıkları ve prenslikleri tek merkezi çatı altında birleştirilerek, Gürcü-İmereti Guberniyalığı oluşturulmuştur.⁴⁶ Böylece, İmereti, Megreli, Guri Geçici Hükümetlerine ve Gürcistan Yüksek Meclisi Hükümetine son verilmiştir. Ancak, yıllardır bağımsız ve yarı bağımsız krallığa sahip olmuş İmereti halkı, ülkelerinin sıradan bir bölge haline getirilerek Tiflis'e bağlanmalarını kabullenememişlerdir. Bu nedenle, bölgede huzursuzluklar çıkmıştır.⁴⁷

27 Kasım 1844 yılında Namestnik (Çar Naibi) sıfatıyla atanan Kafkasya bölgesinin yeni Genel Valisi Mihail S. Vorontsov, idari yapıdan kaynaklanan bölgedeki huzursuzlukları ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Yeni bir düzenleme ile İmereti (Kutais) ve Gürcistan (Tiflis) bölgelerini birbirinden ayırarak, Tiflis ve Kutais olmak üzere iki Guberniya oluşturmuştur. Böylece, İmereti bölgesindeki memnuniyetsizliği gidermeye çalışmıştır. Vorontsov, gerek idare ve gerekse ekonomik alanlarda yaptığı düzenlemelerle de halk ile iktidarın yakınlaşmasını sağlamıştır.⁴⁸

Gerek Gürcistan bölgesindeki, gerekse tüm Güney ve Kuzey Kafkasya'daki işlerin daha hızlı yürütülmesi, reformların daha hızlı yapılabilmesi için 1845 yılında Kafkasya Komitesi kurulmuştur. Kafkasya Komitesi üyeleri aynı zamanda Çarlık Rusyası Bakanlar Kurulu üyeleridir. Komitenin kurulması ile Kafkasya'daki yerel yönetim ile devlet kurumları arasındaki iletişimin hızlandırılması amaçlanmıştır.

Netice itibariyle, XIX. yüzyılın sonunda Gürcistan bölgesinde oluşturulan guberniyalar, Kafkasya Genel Valisi ve Kafkasya Komitesi aracılığı ile Rus Çarlığında idarenin en üst makamı olan Çar'a bağlanmışlardır.

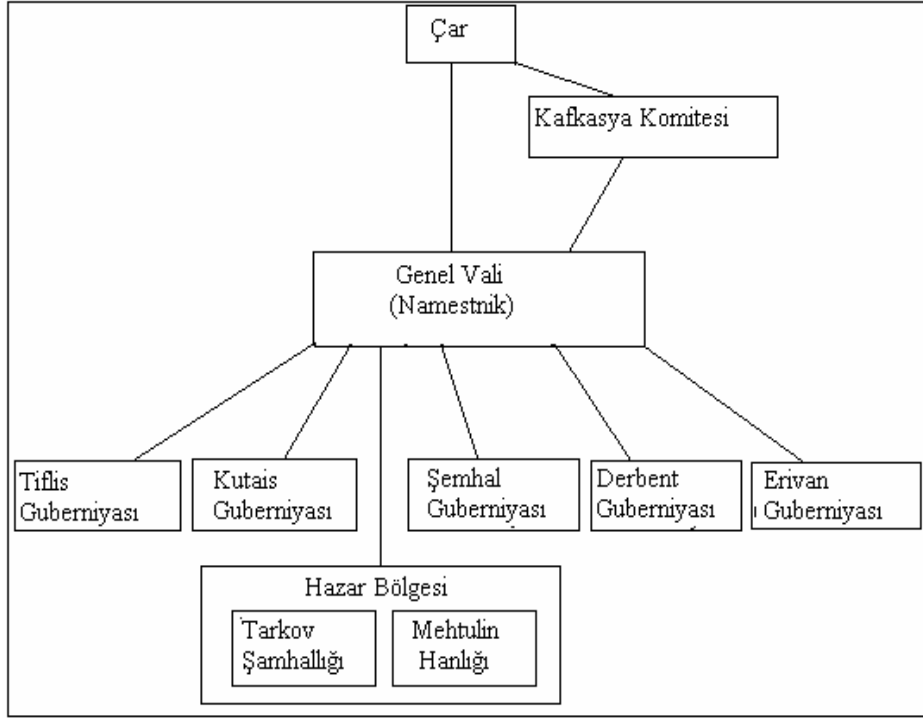
Şekil 2

⁴⁵ S. Esadze, *İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom*, Tiflis 1907, s.66.

⁴⁶ a.g.e., s.75.

⁴⁷ a.g.e., s.75,81,82,85,86.

⁴⁸ V. Deqoev, *Bolşaya İgra na Kavkaze*, Moskva, 2001, s.184.

Sonuç

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Karadeniz'in kuzeyini ele geçiren Rusya'nın, Güney'e (Akdeniz ve Basra Körfezine) ilerleyebilmesi için, Kafkasya'yı ele geçirmesi gerekiyordu. Rusya'nın Kafkasya'ya yerleşmesinde, Gürcistan ile olan ilişkileri önemli rol oynamıştır. XVIII yüzyıl sonuna kadar Rusya ile yakın ilişkilerde bulunan Gürcistan, XIX. yüzyıl başında ülke içinde ve dışında gelişen siyasi olaylar dolayısıyla, Rus hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Rusya, 1801 yılında Gürcistan'ı ilhak etmiştir. Kafkasya'da güçlü olabilmek ve sürekli olarak kalabilmek için de, idari reformlara başlamıştır.

Gürcistan'ın başkenti Tiflis, XIX yüzyılın ilk yarısında Kafkasya'da kurulan Rus idaresinin genel merkezi olmuştur. Bu açıdan, Rus idari yapısının Kafkasya'da yerleşmesinde Gürcistan bölgesinin özel bir önemi vardır. Gürcistan'da yapılan reformlar, Rusya'nın Güney Kafkasya'da ilhak ve işgal edeceği diğer bölgelerde yapılacak idari ve kültürel reformların kısmen de olsa bir pratiğidir, tecrübesidir.

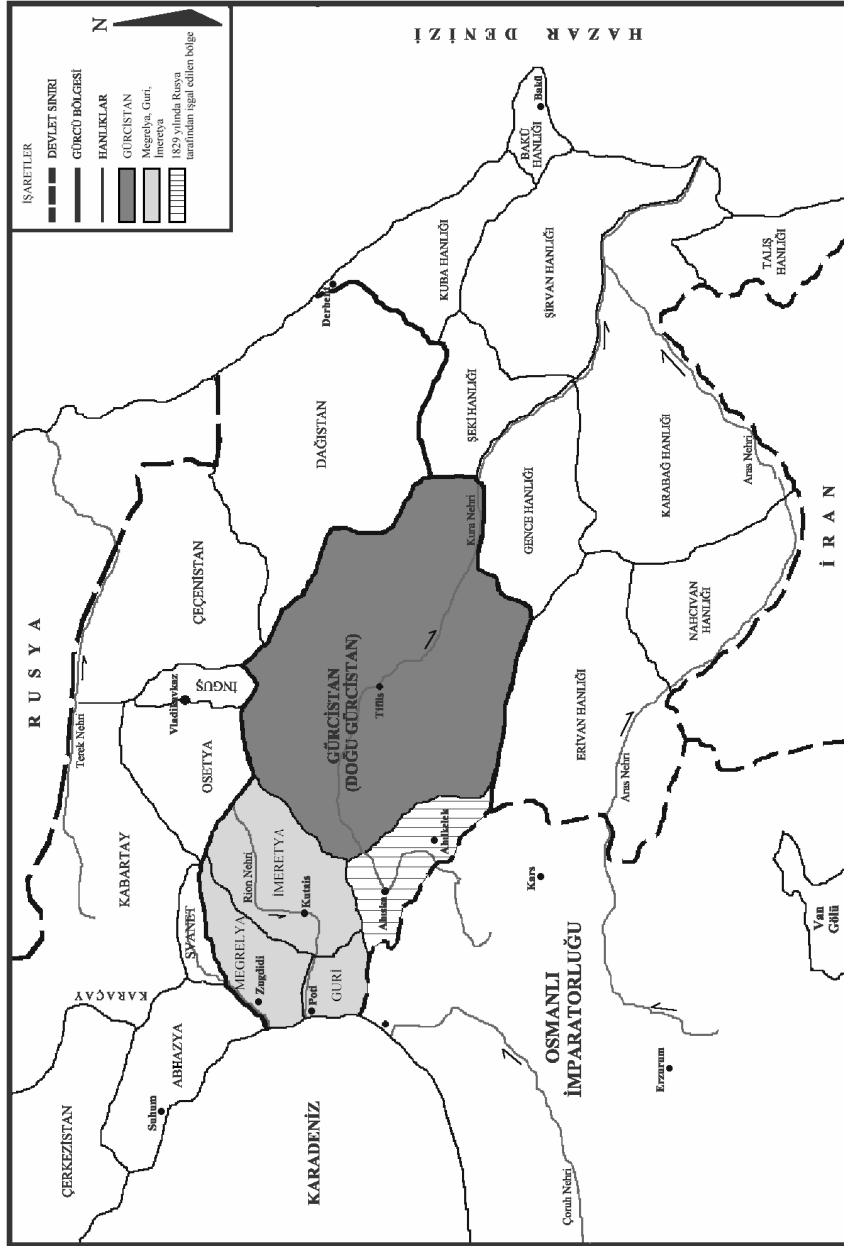
Gürcistan, İmereti, Megreli ve Guri bölgelerindeki idari reformlara bakıldığında, Ruslar sadece bölgeyi yöneten üst düzey yöneticileri değil, aynı zamanda devlet kademesinde görev yapan diğer görevlileri de değiştirmişler veya yanlarına Rus

yardımcı atamışlardır. Böylece, Ruslar, Gürcü devletinin her kademesine girmeyi başarabildikleri gibi, sıradan halkla da doğrudan temasa geçme imkanı bulmuşlardır. Ancak bu durum, Rus yöneticilerin, yerli halkın dilini bilmediklerinden ve yerel kültürü tam dikkate almadıklarından, Rusya'nın aleyhine bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Yani bölge halkının Rus güdümündeki yeni yönetimden memnuniyetsizliğini doğurmuştur. Bu nedenle de Rus idari yapısı ve kanunlarının bölgede yerleşmesi ve istikrarlı bir yapının kurulması uzun zaman almıştır.

Sonuç itibarıyla elli yıllık süreç göz önüne alındığında, XIX. yüzyılın başında Gürcistan bölgesinde bulunan iki krallık ve iki prenslik, XIX. yüzyılın ilk yarısı sonunda, Kutaisi ve Tiflis olmak üzere, Rusya'nın sıradan iki guberniyalığı haline getirilmişlerdir.

Harita: 1800-1830 yılları arasında Gürcistan bölgesi⁴⁹.

⁴⁹ Kafkasya bölgesi haritasının çiziminde ve Gürcistan'daki krallık ve prensliklerin belirlenmesinde *İstoriya SSSR*, tom II, pod. redaksiey M.V. Necnikoy, vtoroe izdanie, Moskva 1949, (SSSR Tarihi, cilt II, redaktor M.V. Necnikov, II. Baskı, Moskova - 1949) adlı eserin sonunda bulunan "Kafkasya'nın Birleşmesi (Prisoedinenie Kavkaza)" isimli haritadan faydalanılmıştır.

Dipnotlar Hakkında Bilgi:

- Arhiv Vneşney Politiki Rossijskoj İmperiii (Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi): 110 numaralı Fon

XIX. yüzyıl başında Rusya – Gürcistan ilişkilerine dair belgeler içermektedir.

- Aktı, sobrannie Kavkazkoy Arheografiçeskoj Komissiyey (Kafkasya Arkeoloji Komisyonu Tarafından Toplanan Belgeler)

12 ciltten oluşan bu eser, Kafkasya Orduları Başkomutanlığı bünyesinde oluşturulan özel bir heyet tarafından hazırlanmıştır. XIX. yüzyıl Kafkasya tarihi hakkında birinci elden kaynak niteliğindedir. Eser de Kafkasya Orduları Başkomutanlığı'nın Çarlık, Bakanlıklar ile olan yazışmaları başta olmak üzere, bir çok askeri üst düzey görevlisinin Kafkasya hakkındaki yazışmalarını içermektedir. Eser 1866-1886 yılları arasında yayımlanmıştır.

- Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii (Rusya İmparatorluğu Tüm Kanunları)

Rusya İmparatorluğu'nda çıkan tüm kanunların toplandığı bu külliyatın 1830 yılına ait 31.cildi kullanılmıştır.

- Otdel Rukopisey, Rossiyskaya Natsionalnaya Biblioteka, (Rusya Milli Kütüphanesi Elyazmaları bölümü, V.V. Stasova Arşivi.

- Utverjdenie Russkogo Vladiçestva na Kavkaze (Rus Hakimiyetinin Kafkasya'da Yerleşmesi), Tiflis 1901

Eser 15 cilt olup, 1800-1881 yılları arasında Rusya'nın Kafkasya'daki askeri, idari ve ekonomik faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir.

- S. Esadze, İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom (Kafkasya'nın idaresi hakkında Tarihi Notlar), Tiflis 1907

XX. yüzyılın başında yayınlanmış Esadze'nin eseri, Kafkasya'da Rusların kurmuş olduğu idari yapı hakkında bilgi veren en önemli eserler arasındadır.

- K istorii Gruzii XIX veka (XIX. yüzyıl Gürcistan Tarihi), Tbilisi 1950

Ünlü Gürcü tarihçisi Haçaprudze'nin çalışmasıdır.

- Zapiska A.P. Ermolova 1798-1826 (Aleksy Petroviç Ermolov'un notları 1798-1826), Moskva 1991

1816-1827 yılları arasında Kafkasya Orduları Başkomutanı aynı zamanda bölgenin Genel Valisi olan A.P. Ermolov, bölgedeki askeri faaliyetler başta olmak üzere, ekonomik ve idari yapı hakkında da bilgi vermiştir.

- Evetskiy Orest, Statistiçeskoe Opisanie Zakavkazkogo Kraja S. Petersburg 1835

1835 yılı basımlı eser Güney Kafkasya hakkında istatistiki bilgiler vermekte.

- Slovar istoriçeskih terminov (Tarihi Terimler Sözlüğü) , S. Peterburg 1998

Bazı Rusça kelimelerin aydınlatılmasında kullanılmıştır.